

Л. В. Кравець

Публіцистичний стиль

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ — функціональний різновид [літературної мови](#), призначений передавати, поширювати суспільно-політичну, наукову, культурно-освітню, морально-етичну інформацію та формувати громадську думку. П. с. сучасної української мови — це синтезований функціональний різновид літературної мови, що має широку сферу вживання, розвинену систему жанрів та мовний ресурс, співвідносний із загальнонародною мовою. У сучасних умовах П. с. істотно впливає на розвиток літературної мови, відіграє ключову роль в утвердженні й регулюванні мовних норм. Ним послуговуються в громадсько-політичній, суспільно-культурній, науково-освітній, економічній та комерційній сферах діяльності. Тексти П. с. висвітлюють важливі факти, події, явища повсякденного життя соціуму часто в несподіваному ракурсі, але завжди чітко й доступно. Позиція автора очевидна й виявляється у відкритому вираженні власних поглядів, суджень, оцінок, а також в ідейному спрямуванні та естетичній концепції тексту. Виклад матеріалу спрямований на те, щоб не лише інформувати, а переконати слухача або читача в правильності авторської позиції та спонукати його до діяльності. Комунікативно-прагматична спрямованість П. с. визначає його роль як засобу впливу на суспільно-політичну і культурну ситуацію, інструмента пропаганди певних поглядів, ідей, теорій.

У сучасній українській лінгвістиці проблема виокремлення П. с. та його термінологічного позначення не має однозначного розв'язання. Одні дослідники вирізняють «П. с.», у межах якого виділяють як підстиль мову засобів масової інформації (М. Пилинський, С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Пономарів, Г. Сагач, Т. Коць), інші розглядають «стиль (засобів) масової інформації» як ширше поняття, визначаючи в його межах публіцистичний різновид (Д. Баранник, Ю. Арешенков, А. Нелюба). Як синоніми до «П. с.» вживають терміни «мова засобів масової інформації» (О. Сербенська, С. Єрмоленко, Л. Шевченко, Д. Сизонов, О. Стишов, М. Яцимірська), «мова преси» (М. Жовтобрюх, Н. Сологуб, С. Бибик, Т. Коць). Існує також думка про необхідність розмежування публіцистичного й інформаційного стилів як окремих функціональних різновидів мови (Ю. Арешенков, В. Зайцева, Т. Мелкумова, Н. Леонова).

Диференційними функціонально-стилістичними ознаками П. с. є поєднання об'єктивності й емоційності, точності та образності, документальності й дохідливості, інформативності та стислості. Важливою характеристикою текстів П. с. є оцінність, яку реалізують насамперед лексичні та фразеологічні одиниці. Висвітлення теми цікаве, часто з інтригою, що починається вже із заголовка, виклад розповідний і невимушений, мова досконала, думки дотепні й оригінальні. Словникове ядро П. с. складає загальнонавчана [лексика](#), що постійно оновлюється відповідно до запитів соціуму, широко представлена також суспільно-політична, соціально-економічна, наукова, спортивна, релігійна, військова та ін. термінологія; наявна також емоційно-оцінна й розмовна лексика, новотвори та запозичення. Широко вживають фразеологізми, [афоризми](#), цитати. У П. с. книжний синтаксис (речення з прямим порядком слів, складні речення ускладненого типу та складні синтаксичні конструкції) поєднується з елементами розмовного (питальні, окличні та спонукальні речення, еліптичні й сегментовані конструкції, парцеляція тощо). Уживання мовних засобів відбиває дві тенденції — до стандартизації та до посилення експресивності. Перша зумовлена економією мовних ресурсів, виявляється у вживанні складноскорочених слів, абревіатур, кліше, штампів тощо. Друга проступає в наявності емоційно-оцінної лексики, новотворів, фразеологізмів та їх трансформації, перифраз, метафор, метонімії, художніх означень, порівнянь, розмовних слів і висловів, а також засобів стилістичного синтаксису та розмовних конструкцій.

Не всі названі ознаки П. с. однаковою мірою притаманні текстам різних жанрів. Відмінності стилістичних характеристик окремих жанрів зумовлені їх різним призначенням. Наприклад, жанри, спрямовані на інформування, за прийомами викладу матеріалу та мовними засобами тяжіють до офіційно-ділового стилю, аналітичні жанри — до наукового, а художньо-публіцистичні — до художнього. У межах публіцистичного стилю *сучасної української літературної мови* традиційно виокремлюють: стиль засобів масової інформації, або інформаційний (інтерв'ю, хронікальна замітка, репортаж, інформаційна кореспонденція та ін.); науково-публіцистичний підстиль, або аналітичний (аналітична стаття, коментар, огляд, рецензія, звернення тощо) та художньо-публіцистичний (есе, нарис, памфлет, фейлетон, пародія, епіграма та ін.). Наведена класифікація побудована на основі стійких ознак, характерних для трьох типів відображення дійсності: емпіричного, дослідницького і художньо-дослідницького. Існують й інші підходи до виділення підстилів. Наприклад, А. Нелюба у межах стилю засобів масової інформації розрізняє публіцистичний підстиль, до якого зараховують кіно-, відео-, теле-, радіопубліцистику, газетну й журнальну публіцистику, а також політико-агітаційний, ораторський і рекламний підстилі. Багато дослідників наголошують на розмитості меж жанрових різновидів, їх постійних змінах.

П. с. сучасної української мови історично ґрунтується на ораторсько-проповідницьких творах часів Київської Русі (Іларіона Київського, Володимира Мономаха, Феодосія Печерського, Кирила Туровського, Климента Смолятича та ін.). Окрім церковно-релігійних

тем, проповіді розкривають також моральні, політичні та філософські питання. Ознаки публіцистичності проповідей: оцінність, пафосність, образність, достовірність, аналіз причин і наслідків певних подій, моралізування на теми гріховності, полеміка з іновірцями. Зародки політичної публіцистики наявні у творах анонімних авторів, які критично висвітлюють соціальні питання (несправедливість суддів, лукавство правителів). Полемічно-публіцистичний характер має також література литовсько-польського періоду. Від середини 16 ст. розвивається полемічний жанр, породжений міжконфесійною боротьбою (твори Г. Смотрицького, І. Вишенського, В. Суразького, С. Зизанія, Х. Філалета, М. Смотрицького, З. Копистенського, М. Андрелли та ін.). Для полемічних творів характерне особливе структурування тексту, наявність експресивних лексичних та фразеологічних одиниць із старослов'янської та «простой» мови. Ознаки П. с. містять і ораторсько-проповідницькі твори 2-ї половини 16 ст. — 1-ї половини 17 ст. (К. Транквіліон-Ставровецький, Л. Баранович, Й. Галятовський, А. Радивиловський, С. Яворський, Д. Туптало, Ф. Прокопович, Г. Кониський). Становлення П. с. сучасної української літературної мови пов'язане із зародженням і розвитком української преси та із культурно-просвітницькою і громадсько-політичною діяльністю українських письменників, учених (Г. Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко, М. Шашкевич, І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, М. Драгоманов, Олена Пчілка, І. Франко, Леся Українка, Ю. Бачинський та ін.). Першим літературно-мистецьким, науковим і громадсько-політичним часописом, що виходив 1816—19 двома мовами при Харківському університеті, був «Українській вѣстникъ». Альманаховий період у розвитку української журналістики репрезентують «Українській альманахъ» (Х., 1831), «Русалка Днѣстровая» (Буда, 1837), «Ластовка» (Санкт-Петербургъ, 1841), «Сніпъ» (Х., 1841), «Молодикъ» (Х., 1843—44; Санкт-Петербургъ, 1844). Взірцем для української преси, створення якої лише починалося, був журнал «Основа» (виходив від січня 1861 до вересня 1862; видавці В. Білозерський, П. Куліш, М. Костомаров, О. Кістяківський, М. Щербак). У Галичині першою національною газетою, що виходила українською народною мовою, була «Зоря Галицка» (від травня 1848 до квітня 1857; видавець і редактор А. Павенцький). Вільним українським закордонним виданням був громадсько-політичний і науково-літературний збірник «Громада» (1878—79 та 1882), який видавав у Женеві М. Драгоманов. Публіцистика 19 ст. спрямована на утвердження національної мови, відновлення національної історичної пам'яті, проблеми національної освіти, протест проти утисків національно-культурного життя, осуд роз'єднаності української інтелігенції тощо. Мова багатьох тогочасних періодичних видань, здебільшого на західноукраїнських землях, за спостереженнями М. Жовтобрюха, була «штучним поєднанням російських, староукраїнських та місцевих діалектних елементів, розбавлених, крім того, польськими, німецькими та мадярськими словами і формами».

На початку 20 ст. питання розвитку української публіцистики набуло особливої гостроти у зв'язку з ідеєю національного самовизначення та державності. Це час зародження

професійної української публіцистики, серед найвідоміших представників якої — В. Винниченко, С. Єфремов, Є. Чикаленко, О. Лотоцький, П. Стебницький, М. Славінський, С. Петлюра, Д. Донцов, Є. Маланюк, М. Міхновський, М. Грушевський, А. Ніковський. Вагомим є публіцистичний доробок учених М. Сумцова, Д. Багалія, І. Огієнка, М. Порша, який ще треба вивчати. Потужним інструментом впливу на суспільну свідомість, засобом популяризації різновекторних суспільно-політичних і національних ідей стали на початку 20 ст. українські газети («Громадська думка», «Рада», «Нова Рада», «Маяк», «Слово» тощо) та журнали («Українська хата», «Вісник», «Рідний край», «Нова громада», «Гасло» та ін.). На думку Т. Коць, саме у цих роках починає формуватися нова стильова норма публіцистичного стилю. Водночас, як слушно зауважує А. Животко, припиняють видавати некомуністичну періодику, а різниця між партійно-комуністичною та офіційною зникає. За короткий період українізації 1923—31 на сторінках українських періодичних видань («Вісті ВУЦВК» з додатком «Культура й побут», «Червоний шлях», часопис «ВАПЛІТЕ», «Плужанин» і «Плуг», «Нова генерація», «Нова громада», «Україна») були надруковані публіцистичні твори М. Хвильового, М. Куліша, М. Зерова, В. Еллана-Блакитного, М. Семенка, Г. Косинки та ін., що назавжди ввійшли в історію української публіцистики. Згортання політики українізації спричинило уніфікацію преси на теренах підрадянської України. Українські видання, що виходили в Галичині й Буковині, продовжували пропагувати ідеї українського національного самоствердження («Вперед», «Земля і воля», «Світ», «Свобода», «Громадський голос», «Наш клич», «Вісти», «Голос нації», «Новий час», «Народна справа», «Час», «Рідний край» та ін.). За межами України з'явилася низка праць українських публіцистів-емігрантів (Д. Донцов, І. Багряний, О. Ольжич, О. Теліга, Є. Маланюк, Д. Гуменна, У. Самчук, С. Бандера, Я. Стецько, Ю. Шерех (Шевельов), Д. Нитченко та ін.). Після 2-ї світової війни в багатьох країнах світу були створені численні українські пресові видання, що сприяли всеукраїнському єднанню.

Блискучими публіцистами доби УРСР є М. Рильський, М. Бажан, О. Довженко, Ю. Яновський, А. Малишко та ін., які, перебуваючи під ідеологічним тиском, пропагували ідеї гуманізму та апелювали до національної гідності, національної самосвідомості. Пам'ятником боротьби української людини з тоталітаризмом стала публіцистика О. Гончара. Окрему сторінку в історії українського публіцистичного стилю становить публіцистика шістдесятників, зокрема праці І. Дзюби, Є. Сверстюка, В. Чорновола, М. Руденка, Ю. Бадзьо, В. Мороза, С. Плачинди, а також О. Бердника, І. Світличного, Л. Лук'яненка та ін. Як відзначає Г. Калантаєвська, у 1960—80-х рр. існувало три види української публіцистики: «офіційно-“придворна”, покликана прославляти мудрість політики кремлівських вождів; “контрпропагандистська”, що так само уславляла “миролюбну зовнішню політику КПРС”, але іноді робила спроби бути чесною; дисидентська публіцистика». В офіційній публіцистиці функціонувала тоталітарна мова, для якої, на думку Л. Масенко, була характерна «одноманітність, уніфікованість і стереотипність». Дисидентська публіцистика

продовжувала національно-світоглядні традиції української журналістики, але виходила у формі нелегального самвидаву, який еволюціонував від підпільної преси до офіційної журналістики (наприклад, «Український вісник» — від січня 1970 до березня 1972 та від серпня 1987 до березня 1989). У 1990-і рр. і далі платформами для відкритих виступів публіцистів стали газети «Вечірній Київ», «День», «Дзеркало тижня», «За вільну Україну», «Літературна Україна», «Молодь України», «Наша віра», «Слово Просвіти», «Час/Time», «Збруч»; журнали «Вітчизна», «Сучасність», «Кур'єр Кривбасу», «Український тиждень», інтернет-видання «Українська правда», радіостанція «Свобода» та ін.

У сучасних умовах істотно розширилася сфера функціонування П. с. за рахунок електронних видань. Інформаційні технології уможливили виникнення нових жанрів (блоги, сторінки в соцмережах тощо), зумовили лібералізацію лінгвістичної ідеології. Зміни в мові засобів масової комунікації мають, з одного боку, позитивний характер, що виявляється у розширенні лексики за рахунок запозичень, діалектизмів, архаїзмів, розмовних елементів, збагаченні семантичного обсягу слів, появи новотворів, а з іншого боку, надмірне й невмотивоване вживання запозиченої лексики негативно впливає на літературний стандарт. У фокусі уваги сучасних публіцистів (Ю. Андрухович, О. Забужко, Ю. Макаров, Ю. Винничук, В. Кіпіані, С. Жадан, М. Рябчук, С. Рахманін, Л. Івшина та ін.) перебуває широкий спектр питань, але найгостріші з них стосуються розбудови української державності, захисту національної мови, збереження історичної пам'яті.

Наукові принципи вивчення П. с. формувалися наприкінці 19 — на початку 20 ст. (І. Верхратський, М. Возняк, Б. Грінченко, М. Грушевський, В. Щурат). Історико-аналітичний огляд української преси започаткував І. Франко («Симптоми розкладу в галицькій суспільності», 1878; «Українська альманахова література», 1887; «3 останніх десятиліть XIX ст.», 1901; «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.», 1910). У працях вченого схарактеризовано вибірково українські видання від «Русалки Дністрової» (1837) до періодики початку 20 ст., акцентовано їх роль у суспільно-політичному і культурному житті нації. Системний аналіз української періодики почався з праці «П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики» О. Маковея (1898), що містить огляд провідних західноукраїнських видань від 1848 до 1898, а також періодизацію галицької преси 2-ї половини 19 ст.

Вивчення П. с. у мовознавчому аспекті розпочато наприкінці 19 ст. з праць М. Гладкого, М. Левицького, І. Нечуя-Левицького, М. Сулими; широковживаним тоді стало поняття «мова газети». Ключове питання мовознавчих студій — вплив мови преси на формування літературної норми, що знаменувало початок літературно-нормативного напрямку дослідження П. с. Як характерні ознаки мови газет визначено вживання суспільно-політичної лексики, словесно-образних слів, розповідний і стислий виклад теми. У 1950—60-х рр. в українській лінгвістиці окреслився другий напрям вивчення П. с. — функціонально-стилістичний. Уперше П. с. схарактеризовано як складник стилістичної

системи української мови; на його позначення вжито термін «суспільно-публіцистичний стиль» («Курс історії української літературної мови», т. 1, 1958). Основними ознаками П. с. названо образність і емоційність, акцентовано сувору логічність викладу. І. Чередниченко, аналізуючи стилістику масової радянської преси та агітаційно-масової публіцистики, виокремив стиль масової інформації, або інформаційний стиль (повідомлення, репортажі), П. с. (передові, оглядові статті, нариси, фейлетони, рецензії) та полемічно-публіцистичний стиль (критичні статті) («Нариси загальної стилістики сучасної української мови», К., 1962). Диференційною ознакою П. с. вчений визначив оцінку явищ суспільного життя. Як функціональний різновид української мови П. с. схарактеризовано в академічній граматиці «Сучасна українська літературна мова. Стилїстика» (К., 1973), а його мовні засоби проаналізовано за рівневою системою. Новаторськими й глибокими для свого часу та такими, що й досі не втратили актуальності, є дослідження мови преси М. Жовтобрюха. Вчений уперше показав вплив преси на динаміку літературної норми, порушив питання періодизації розвитку мови української преси, схарактеризував роль західноукраїнської і східноукраїнської преси у формуванні П. с.

Функціонально-стилістичний напрям досліджень П. с. у 1970-х рр. репрезентують праці Г. Колесника («Слово і образ»), Г. Сагач («Експресивне словотворення в публіцистиці»), М. Фещенко («Нові слова для нових понять»), М. Скиби («Розмовні метафори в газетному тексті») та ін. Питання специфіки мови і жанрової різноманітності П. с., естетичних критеріїв мови газети тощо у 1980-х рр. висвітлюють праці М. Пилинського, Г. Колесника, Г. Сагач, Л. Шевченко, А. Мамалиги та ін. Актуальною проблемою тогочасного українського мовознавства були також лексико-семантичні зміни в мові преси (О. Тараненко, В. Коломієць, А. Москаленко, Д. Баранник, К. Ленець, О. Пономарів, Л. Шевченко, О. Пазяк, О. Сербенська). У 1990-х рр. лінгвісти зосередили увагу на вивченні неологізації лексики, процесів активізації й пасивізації словника П. с. (В. Русанівський, Д. Баранник, О. Муромцева, О. Сербенська, Л. Мацько, О. Семенюк, М. Кочерган, Б. Ажнюк, П. Чучка, К. Ленець, О. Стишов, Л. Струганець, М. Навальна), адаптації іншомовних слів в українській мові (Л. Кислюк, І. Кулинич, О. Тодор). Ці проблеми залишаються актуальними в лінгвістичних дослідженнях перших десятиліть 21 ст., що зумовлено стрімкою динамікою лексичного складу П. с. під впливом кардинальних змін у житті соціуму. У цей час П. с. досліджують також у комунікативному, лінгвопрагматичному (А. Худолій, І. Завальнюк, Н. Кондратенко) та історичному (Н. Сидоренко, Т. Коць) аспектах.

Важливими для вивчення П. с. є результати діяльності НДІ пресознавства (Львів), що займається дослідженням історії українських періодичних видань та комплексним аналізом української преси 19–20 ст., з'ясовуючи основні тенденції її розвитку, відстежуючи морфологічну, функціональну, тематичну, типологічну гетерогенність видань, характеризуючи зміст інформаційно-публіцистичного дискурсу.

Рекомендована література

1. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX — початок XX ст.). К., 1970;
2. Животко А. Історія української преси. Мюнхен, 1989—90;
3. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму. К., 2017;
4. Коць Т. А. Українське слово в пресі кінця XIX — початку XXI ст.: динаміка літературної норми. К., 2018;
5. Калантаєвська Г. П. Історія публіцистики: Навч. посіб. С., 2018;
6. Позняков О. П. Українська військова журналістики (XIX-го — початку XX століття): Навч. посіб. К., 2023.

Бібліографічний опис:

Публіцистичний стиль / Л. В. Кравець // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-882781>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).